

Радомир Ј. ПОПОВИЋ
Историјски институт
Београд

ЦРНИ ЂОРЂЕ ИЛИ КАРА ЂОРЂЕ (О надимку Ђорђа Петровића)

Апстракт: У овом чланку аутор расправља о надимку Ђорђа Петровића, предводника Првог српског устанка. Због чега је добио надимак Црни Ђорђе, на турском Кара Ђорђе у српској историографији није посебно расправљано. Полазећи од списка Лазара Арсенијевића Баталке и других мемоариста, аутор је доказао да је надмак Ђорђу дала мајка Марица када јој је у љутњи набио кошницу на главу.

Key words: Đorđe Petrović, nickname, Black, Kara, Lazar Arsenijević Batalaka, Gaja Pantelić, vožd.

Надимци историјских личности по правилу не заслужују посебну расправу, већ се о њима пише у оквиру биографских чланака и студија. Међутим надимак Ђорђа Петровића, вожда Првог српског устанка, заслужује то из разлога што је постао саставни део његовог имена и предлог за назив династије која је Србијом владала седам деценија.

Када и због чега је Ђорђе Петровић, вожд Првог српског устанка, добио надимак *Црни*, (тур. *Kara*) није посебно расправљено у српској историографији. Постоји само једна популарно писана забелешка „*Зашто је Карађорђе прозват тако*”, која се заснива на казивању Петра Јокића.¹

¹ *Цртице о Карађорђу*, Мала ђачка библиотека, Свеска III, Београд 1904, 73-75. Аутор поменутог чланка је непознат, а објашење у тој причи више одговора приликама с почетка 20. века у којем је Аустро-Угарска била највећа спољна претња Србији. Јован Хацић у вождовој биографији *Живот Кара-Ђорђа Петровића врховнога војводе народа српског* истиче да не жели да расправља о „придевку” Кара, односно, Црни, „кои се свагда к имену Ђорђе врховнога војводе Србског придавао.” Али, зато наводи један догађај који се догодио на почетку устанка: „Јошт нешто нека овде стоји о Црnome, што карактеристически принадежи самome Карађорђу. Кад је јошт прве године српске буне против дахија,

Пошто о Карађорђевој животу до 1804. године готово да нема докуменатрних извора, то се о том раздобљу његовог живота сазнаје само на основу мемоарских списа. У овом раду најпре ћемо се позабавити документарним изворима, домаћим и страним од 1804. године, тј. како је у њима навођено вождово име, а у другом делу изнећемо забелешке мемоариста.

I

У једној од првих вести о устанку у Србији 1804. године земунски свештеник Михаило Пејић обавестио је митрополита Стратимировића 22. фебруара 1804. године о почетку устанка на чијем челу је „неки Црни Ђорђе.” Већ 19. марта 1804. године у писму устаника мајору Митезеру вожд је потписан као *Карађорђе*.² Четири дана касније у писму митрополиту Стратимировићу, у којем јавља о узроцима и почетку борбе против Турака, потписан је као *Ђорђе Кара*. Већ 2. априла је Георгије Петронијевић (!), 16. априла 1804. *Ђорђо Црни*, 21. априла *Георгиј Петровић*, а 3. маја *Ђорђе Петровић, комедант од Сервије*. У писмима устаничких старешина Србима у Ј. Угарској од којих су тражили помоћ његово име је наведено као *Георгиј Петровић Црни* и *Ђорђе Петров*. У писму од 15. маја је *Карађорђе Петровић*, затим у писмима из јуна 1804. Георгије Петров., Георгије Петровић, Георгије Петровић, Кара Ђорђе Petrović. У писму владики бачком од 15. јула 1804. потписан је као *Петровић Црни Георгије*, а у другом писму истом адресату истог дана *Ђорђе Петровић*. У одлуци устаничких власти о аграрним обавезама сељака насељених на прњаворима од 1. септембра 1804. у потпису је *Карађорђе Петровић*, а исти документ је потврђен 1812. године и тад је у потпису *кавалјер Георгије*

1804. у лето, Бећир-паша из Босне од цара послат под Београд дошао да како мир између Срба и дахија учини, да би се то лакше ко концу привело, радило се са посредовањем и јемствовањем Немаца. И тога ради прешао је Карађорђе са неколико војвода своји у Земун, куда су и неколико одабрани о стране Турака дошли, а и од стране немачке неки од Двора наређени ту се нашли. У дужем разговору загледа се један од Турака у Карађорђа и видећи га у обичном његовом простом оделу запита: „Та јеси ли ти баш Црни Ђорђе?” А он одговори: „Ја сам, ја, којекуде, ја сам Црни Ђорђе, коме црн, коме бел. Србима сам бео као снег, а Турцима ћу бити и црњи, ако Бог да, како они раде.” (Ј. Хаџић, *Дела Димитрија Давидовића*, књига I, Београд 1846, 158-160).

² *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику*, књ. 1 (1804-1806) (у редакцији Р. Петровића), Београд, 1977, 59. (Даље: *Акта и писма*).

Петровић.³ Разноликост под којим је вождово име навођено у домаћим документима у првим годинама устанака задржала се до 1813. године.

У аустријским документима и оним које је вожд са осталим старешинама упућивао разним аустријским официрима и званичницима, његово име, нарочито у првим годинама устанка, такође, је различито навођено. Уочљиво је да је српска варијанта надимка више коришћена од турске. Као пример, наводимо варијанте вождовог имена у аустријским документима из 1804. и из 1813. године. У документима из 1804. године помиње се као: Zerno Georgie Petrovich (стр. 56), Czerny Georgie (стр. 123, 165, 197, 305, 350, 360, 373, 385, 424), Czerny Gyorgie (стр. 332), Czerny Georges (стр. 410), Czerny Georgi Petrovich (стр. 259), Czerni Georgie (стр. 63, 66, 112, 141, 142, 194, 390, 412), Czerni Gjorgje (стр. 123), Czerni Georgie (стр. 157,423,426), Czerni George (стр. 411), Kara Georgie (стр. 71, 77, 119), Kara Georgy Petrovich (стр. 258), Kara Gjorche Petrovics (стр. 272), Kara Gjorgje Petrovics (стр. 274), Kara Gyorgye Petrovics (стр. 265), Karageorgie (стр. 101), Zerny Georgie (стр. 78, 162), Zerni Georgy Petrovich (стр. 129), Zerny Georgi Petrovich (стр. 260), Zerni Georgi (стр. 134), Georgie Petrovich (стр. 126,205), Георгие Петровић (стр. 204) и Tscherni Georgi (стр. 382).⁴ Митрополит Стартимировић, описујући узорке устанака Срба у писму надвојводи Карлу од 18. августа 1804. наводи вождово пуно име Georgi Petrovics и обе варијанте презимена Czerni (Kara).⁵ Описујући карактерне особине устаничких старешина, Стратимировић у другом писму наводи вождово име на следећи начин: „Gyorgie Petrovics sonst Cyerni oder Kara, des Schwarz bedeutet [...]”⁶

³ *Исто*, 55, 59, 60, 63, 67, 72, 73, 74, 79, 80, 81, 84, 85, 93, 95, 96, 100. У писмима из 1805. године вождово име је наведено у следећим варијантама: Карађорђе Петровић, Кара Ђорђе Петровић, Црни Ђорђе Петровић, Црни Гео[р]гиј Петровић, Георгиј Петровић (*Исто*, 111, 118, 124-125, 126, 128). Наредне 1806. потписиван је на следећи начин: Црни Георгије Петровић, Карађорђе Петровић, Црни Георгије Петровић, Карађорђе Петровић, Црни Георгије Петровић, Георгије Петровић, Карађорђе Петровић, Георгиј Петровић, Карађорђе Петровић, Георгиј Петровић, Георгиј Петровић, Црни Георгиј Петровић (*Исто*, 149, 151, 154, 155, 172, 177, 178, 190, 192, 196, 230, 236, 237). У писмима из 1807. године: Георгиј Петровић, Карагеоргиј Петровић, Карађорђе Петровић, К[ара] Ђорђе Петровић, Црни Георг Петровић, Черни Георгиј Петровић, Карађорђе Петровић, Черни Георгиј Петровић, Црни Георгиј Петровић, К[ара] Ђор[ђе] Петровић, Карађорђије Петровић, Карађорђе Петровић, Георгије Петровић (*Исто*, 252, 256, 260, 261, 267, 268, 269, 271, 280, 282, 283, 285, 295, 306, 309).

⁴ Ивић, Алекса, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књ. 1, Година 1804, Београд, 1935

⁵ *Исто*, 316.

⁶ „Ђорђе Петровић, иначе Црни или Кара, значи Шварц [нем. Црни-прим. Р.П.]” *Исто*, 327; Видети и: *Личности у српском устанку од 1804 године. Неке карактеристичне забелешке о лицима која су руковала пословима и имала каква утицаја на српски устанак од 1804 године* (превео Павле Стевановић), Српски књижевни гласник 19 (1907), 259-264; 350-355.

У аустријским документима из 1813. године, међутим, вождово име пише се претежно уједначено-Georg Petrovich, а ретко, уместо пуног имена и презимена навођен је надимак Црни или Черни (Czerny Georgy, Tsherni Georgi, Czerny Georg), или титула oberanführer Petrovics Само на неколико места помиње се као Kara Georg Petrovich.⁷

Вождово име, такође, различито је навођено и у руским документима, у којима се јавља у следећим варијантама: *Черни Георг Петрович, Кара Джорджие Петрович, Кара Чеорч Петрович, Черный Георг Петрович, Черна Егор Петрович, Георгий, Георгий Петрович Черный, Црни Георгие Петрович, Кара-Георгий, Черно-Георгий, Черный Георгие Петрович, Карагеоргий Петрович, Джорджие, Кара Джордж Петрович, Георгий Петрович, Черный Георгий Петрович, Черный Георгий, Петрович Гергий, Черни Жорж, Церни Георгие Петрович, Георгий Черный, Церный Георгий Петрович.*⁸

У малобројним књигама насталим у време Првог српског устанка, нарочито на његовом почетку, вожд се помиње као Црни или Черни. Гаврило Ковачевић у стиховима написаној историји почетка Првог српског устанка у првом издању доследно вожда помиње као *Црног Ђорђа*,⁹ а две године касније у другом издању тог свог дела помиње га као *Черног Ђорђа* (Черный Ђорђе, или *Георгиј Черниј Петрович*).¹⁰ Јоаким Вујић 1805. године пише о Црном Георгију.¹¹

Из изложеног јасно је да је Карађорђе надимак добио пре 1804. године. Да видимо шта о томе пишу мемоаристи.

⁷ Ивић, Алекса, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књ. 11, година 1813, Београд, 1973, 59, 60, 146, 165.

⁸ *Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия; Први српски устанак 1804-1813 гг. и Русија*, Книга первая, 1804-1807, Москва, 1980.

⁹ Гаврило Ковачевић, *Пјесн о случајном возмућенији в Србији приклучившемсја и о изображении дјел Србијанов в дејствији произведених исторически поведена и у стихове сложена*, Будим 1804, 10, 14, 17, 18, 25, 31, 32, 41, 42. „Срби се сложено на ноге дигоше/и к Црном Ђорђу отидоше“; „докле Црног Ђорђа не ухвате“. Захваљујем колеги Милораду Радевићу на корисним примедбама.

¹⁰ Г. Ковачевић, *Пјесн о возмућенији в Србији приклучившемсја*, Будим 1806, 7, 11, 15, 16, 25, 28, 32, 3, 43.

¹¹ „Сказуесе, да Србли чрезъ едногъ своегъ Вожда именовъ Черногъ Георгія, иначе Георгія Петровича есу себе у свободу посатвили [...]” Ј. Вујић, *Руководство къ французстѣй Граматичъ во употребленіѣ Славено-Сербскія юности*, Будим 1805, 342, 343.

II

Вождови савременици Петар Јокић и Лазар Арсенијевић Баталака оставили су забелешке о надимку вожда Првог српског устанка, али вождови биографи Миленко Вукићевић, Владимир Ђоровић, Драгослав Страњаковић и Радош Љушић не расправљају посебно о томе.¹²

У најпотпунијој Карађорђевој биографији коју је написао Радош Љушић, на два места наведене су могуће варијанте Карађорђевог надимка, али се ни за једну од њих не опредељује. Говорећи о Карађорђевог убиству оца, изнео је једну, мање вероватну претпоставку, у односу на ону коју је већ изнео, а та је да је Марица, Карађорђева мајка, кад је сазнала да је убио оца, „проклела сина и назвала га Црним. Овај надимак”, закључује Љушић, „без обзира да ли је тада настао, постао је део његовог имена, и што је још битније, предложак презимена династије.”¹³ У закључном поглављу у којем је оцењена Карађорђева историјска улога Љушић је, с резревом и у другом контексту навео Баталакину верзију Карађорђевог надимка о којој ће бити речи.¹⁴

Петар Јокић из Тополе рођен је око 1779. године. Као Карађорђев пријатељ из младости имао је запажену улогу у припремању Устанака, а од 1804. до 1813. био је вождов заповедник гарде. Према Петру Јокићу, надимак Црни, Ђорђе је добио очу Кочине крајине, када је у селу Бајевцу у Ваљевском крају хајдуковао.

„Кад је он четовао заокупи га једном потера. Ђорђе дође на један извор близу села гди се потера не нада; пио воде, па седи. А дође једна баба на воду. Он је запита: „Каква је то гунгула по селу баба?” „Та, онај црни и не бели Ђорђе одметнуо се у ајдуке, па више зла почини него Турци, па њега оће да ватају” „А, којекуде, познајеш ли ти тог црног Ђорђа?” „Ја га не знам.” „А по души те, сад га познај,” па камењем бабу, све јој котлове поразбија и главу, па утече. „Којекуде, није ме нико други назвао

¹² Владимир Ђоровић, *Карађорђе и Први српски устанак*, Београд 1937; Драгослав Страњаковић, *Карађорђе*, Београд 1938.

¹³ Радош Љушић, *Вожд Карађорђе* 1, Београд 2000², 30. Љушић се позива на руског мајора Каменског који је 1808. године боравио у Србији и који је на следећи начин описао вожда: „Црном Ђорђу биће око 40 година, стаса је високог, широкије плећа, лица дугачка, а у дну широка, очи мале удубљене, нос на крају шиљаст, црномањаст, брије браду, а има врло мале бркове, косу чешља натраг и носи перчин, који му покрива ртњачу. (...) Зову га црнијем не за то што је црномањаст, већ зато, што му је мајка дала то име онда кад је он свог оца убио” (В. М. Г. Медаковић, *Први српски устанак и његов жалотни свриштак*, Нови Сад, 1893, 75).

¹⁴ Р. Љушић, *нав. дело*, 286.

Црним него баба, али сам јој и платио”. Ово ми је толико пута приповедао, пок[ојни] Господар, вели Г. Јокић.”¹⁵

Без обзира на то што се у свом исказу позива на Карађорђеве речи, Јокићев исказ подложен је критици. Он је своја сећања казивао у подмаклој животној доби, када је имао око 71 годину. Милан Ђ. Милићевић, тада учитељ у Тополи, Јокићева казивања почео је да бележи 17. новембра 1851. године, а већ 24. априла 1852. године Карађорђев буљукбаша је умро.¹⁶ Примећена је и Јокићева тенденциозност. Он, рецимо, у својим казивањима не приповеда о Карађорђевој љутњи коју је искалио над њим у јесен 1809. године, када га је замало из пиштоља убио. Даљом критиком Јокићевог исказа, намеће се питање ко је онда раширио Карађорђев надимак, ако су учесници поменутог догађаја будући вожд и старица. Несрећној жени после тог искуства, више није падало на памет да говори о „Црном” Ђорђу. Исто тако, можемо претпоставити да и Ђорђе Петровић, који се толико расрдио није другима причао нешто што му, очигледно, није ишло у прилог.

Али, Јокићево казивање не морамо одбацити као потпуно неистинито. Извори потврђују да је у време Кочине крајине, Карађорђе често боравио у ваљевском крају, ратујући повремено у фрајкору, а повремено хајдукујући.¹⁷ Вероватније је, да је Ђорђе Петровић већ тада био познат по надимку *Црни*. Томе у прилог иде и Баталакина верзија Карађорђевог надимка, која је утемељена на казивањима чланова Карађорђеове породице.

Лазар Арсенијевић Баталака (1795-1869) је више од десет година провео у емиграцији у Русији са истакнутим старешинама Првог српског устанка. Првих година био је у непосредној близини Карађорђа и његове породице, захваљујући чему је сазнао многе појединости из вождовог живота. Мада је у време уставобранитељске владавине вршио важне државне послове, сматрао је да му је главна дужност да опише догађаје из Првог српског устанка. Током свог службовања прикупљао је грађу о Првом српском устанку на основу које је написао, постхумно објављено дело, *Историја српског устанка*. Осим тог опширног, више оспораваног, него хваљеног дела, иза Баталаке остало је још неколико необјављених

¹⁵ Јанићије Ђурић, Гаја Пантелић, Петар Јокић, Анта Протић, *Казивања о српском устанку 1804*, приредила Драгана Самарџић, Београд 1980, 156. (Даље: *Казивања*). Јокићеву верзију прихвата и Милан Ђ. Милићевић (*Поменик замених људи у српскога народа новијега доба*, Београд 1888, 216).

¹⁶ *Казивања*, 151; Милан Ђ. Милићевић, *Исто*.

¹⁷ Радос Лјушић наводи да „за време овог рата тешко је разлучити када је био хајдук, а када фрајкорац” (*нав. дело*, 36). Епизоду између Карађорђа и бабе Лјушић не доводи у везу са надимком, већ у везу са хајдучијом која је тада „попримила вид разбојништва.”

списа. Један од тих списа недавно је објављен у књизи *Живот и прикљученија Карађорђа*¹⁸ из којег наводимо Баталакин запис о Карађорђевој надимку:

Кад је удавао једну од своји сестара, поред другог спремања уз њу, смисли он [Карађорђе] и неколико кошница из свог кованлука¹⁹ дати јој, па онда, у тој намери будући, заједно са мајком оде у кованлук да ове намерене кошнице за сестру одбере. Дошавши у кованлук, он помоћу мајке своје, и у договору с њом одабере шест кошница, и изостави и' на страну. Но ове кошнице ваљда су такве биле да би се једва до цвета одржати могле. Мати његова није му, при том његовом наређивању, ништа тела примјетити, у мисли да ће она други пут сама у кованлук доћи, па ове рђаве кошнице бољима заменити, које он опазити неће, јер је једна кошница с поља као и друга, а ваљда их неће штети више ни загледати ни подизати те да и' у томе позна. Како је смислила тако она и учини. Али Карађорђе, с други послова домаћи једном враћајући се кући, узгред и на овај кованлук сврати се, и тек што је на овај наступио, и не дошавши још до кошница, он примети да су они шест кошница поизмењане, и у себи помисли да то нико други учинио није до његова мати, па зато није тео ништа ни дирати у оне кошнице, већ дође кући и ником ништа не казујући и не говорећи о тим. После више дана позове Карађорђе мајку своју да заједно иду у кованлук те да прегледају њине домаће кошнице, и да их прочисте, јер пролеће зачиње, а и она се здраво у пчеловодству разумевала. Мати, не знајући да је он пре овога пута већ био на кованлуку, и спазио шта је она урадила, пође с њим. А кад тамо дођу и у кованлук уђу, он и невест чинећи се на оних шест кошница за сестру му издвојени, почне своје, с мајком заједно прегледати, па и при гдикојој, коју је мати његова променила, чудити се, како је за кратко време ослабила, говорећи мајци: „А знам какве су пуне и јаке биле онда, кад сам они шест за сестру издвојио”. Почем овако редом све своје кошнице прегледао, а он онда позове матер да и сестрине виде. Она је она видила шта је како ју је и тамо позвао, али се није имало кудкамо. Приступивши Карађорђе и сестриним кошницама, почео их је она једну по једну, с мајком извртати и загледати, па и матери говорити:

– „Али шта је ово мајо, какво је ово чудо? Ти знаш какве су слабе биле кад смо их пре 10 до 20 дана издвојили, а гледај сад како су се

¹⁸ Лазар Арсенијевић Баталака, *Живот и прикљученија Карађорђа (О рођењу, животу, својствима душевним и тјелесним и прикљученијама Борђа Петровића Црног Борђа (Кара Борђа)*, приредио Радомир Ј. Поповић, Београд 2004.

¹⁹ Пчелињака.

наплодиле и напуниле. Мати је ћутала, али Карађорђу то не буде доста, већ трећу ли или четврту кошницу кад изврне, а он с њом те матери на главу набије, рекавши јој:

-„Кад више волиш туђој кући него својој, а оно којекуде ето ти нек ти тако буде”. У Карађорђевој фамилији говорило се, као што сам и ја чуо приповедати их, да му је мати у том случају или догађају, рекла:

-„Црни Ђорђе шта то уради данас са мном,” и да је од тада прозван он Црним Ђорђем или Карађорђем.²⁰

Баталакину верзију потврђује казивање Гаје Пантелића, Карађорђевог пријатеља и суседа који је био добро упућен у односе у Карађорђевој породици. Та белешка гласи: „Гаја зна [ону њиву] и оно место где су биле кошнице и где је натакао трмку на главу матери Карађорђе.”²¹

Када се узме у обзир Карађорђева прека природа, када је у наступу гнева био спреман на крајње поступке (убиство оца и брата), онда описано искаљивање беса над мајком није искључено и оно само потврђује његову сурову природу.

Дакле, надимак Црни, Ђорђу Петровићу дала је мајка Марица када јој је у љутњи „набио” кошницу на главу. Када се тај догађај тачно збио тешко је утврдити. Карађорђе је имао три сестре: Марију, Милицу и Госпојину. Док се за Марију зна да се удала 1788. године за Милицу Пантелића из Неродима у Срему,²² дотле се године удаје осталих Карађорђевих сестара не знају. Госпојина је била удата за неког Герасима у Венчанима.²³ У време Карађорђевог бекства у Аустрију крајем 1785. или почетком 1786. године Милица је имала око десет година.²⁴ Није познато где и када се она удала.

У породици назван „Црни”, од 1804. године у употреби је све чешће турска варијанта надимка, која је постала основа за презиме династије.

²⁰ Л. А. Баталака, *нав. дело*, 40-41.

²¹ *Казивања*, 144.

²² Р. Љушић, *нав. дело*, 33. Гаја Пантелић пише да се удала у Влакчу (*Казивања*, 141-142).

²³ *Казивања*, 112.

²⁴ *Исто*, 79.

Radomir J. Popović

**BLACK GEORGE OR KARA ĐORĐE
(On the nickname of Đorđe Petrović)**

Summary

At the beginning of the First Serbian Uprising, Đorđe Petrović was called Black, in Turkish, Kara. Serb historiography did not discuss when and why he acquired that nickname, which became an integral part of his name. In this paper, based on his contemporaries' memoirs, primarily Lazar Arsenijević Batačka and Gajo Pantelić, the author claims that the nickname was given to Đorđe by his mother, Marica, when he «stuck» a bee hive on her head. That is when she called him Black. During the First Serbian Uprising, in both domestic and foreign sources, his nickname was used in both Serbian and Turkish versions. The Turkish version eventually prevailed, and became family name of the well known Serb dynasty of Karađorđević, which ruled Serbia and Yugoslavia for 70 years.